

108235

Huszdik évfolyam.

1906.

7. (235) füzet.

ARMENIA

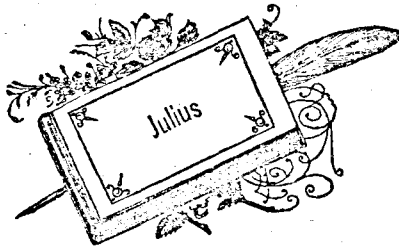
MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos :

SZONGOTT KRISTÓF.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

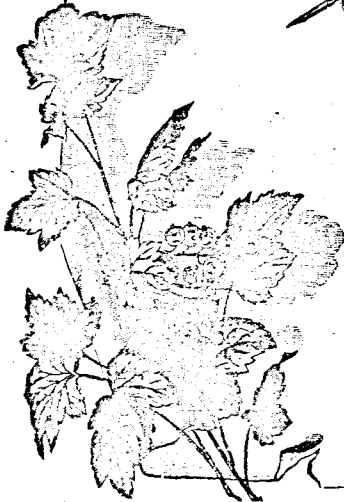
Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanúsított szívesességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzetit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,

Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája

1906.

TARTALOM.

- Korbuly Bogdán* 90-dik születésnapja. — Sz. K.-tól.
Egy örmény himzet. — Govrik Gergelytől.
Egy konstantinápolyi örmény levél. — M. Gy.-tól.
A magyar-örmény püspöki szék és a Balkán. — III. —
Merza Gyulától.
A magyarok eredete és őslakása. — Tizennyolczadik közlemény.
— Irta: Szongott Kristóf.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

- Az örmény nyelv — Párisban.
A munka értéke.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

- Szamosújvár egyik drága kincse.
Kálfáján Bukarestben.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

- Négyezer éves szobor.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

- Tanulmány-út Kis-Örményországba.
Levél Londonból.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona,
fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér. —

108235

108235

KORBULY BOGDÁN 90-IK SZÜLETÉSNAPIJA.

A vagyongyűjtés művészete, családunk jólétének biztosítása és bizonyos közintézmények kötelességszerű istápolása az a hármasszámú cél, mely a meggazdagodás tudományából reánk háramlik föladatúl.

Az öreg kor már jóformán csak a múlt emlékeiből táplálkozik, mégis egyes nevezetes, rendkívüli évfordulók nem ritkán olyan hatást gyakorolnak a régi dolgok felett elmerengő aggastyánra, hogy annak önkéntelenül a jelen elfelejtett eseményeire irányítja figyelmét és így nemes elhatározásoknak válik szülőanyjává.

Ilyen páratlan szép és ritka örömnépe volt lompérdi Korbuly Bogdán nagybirtokos, bankigazgató, az „Örmény Múzeum-Egyesület“ tb. alelnökének most, mikor az „Armenia“ múlt száma az ő immár Isten kegyelméből betöltött kilenczvenéves életét prózában és versben jubilálta.

Ez a jubileum minden zajosabb külsőség nélkül ügyszólván legszűkebb körű családi ünnepe volt a magas-korú, de még most is friss szellemű Korbuly Bogdának.

Mély benyomást tett az öreg úrra, amint hiteles forrásból értesülünk, az „Armenia“ igaz, őszinte és

tiszteletteljes, de meleghangú megemlékezése, mit Korbuly nem is késett mély hálája mellett több látogatója előtt jóleső elismeréssel fölemlíteni.

Azonban többek közt bizonyára egyik legkedvesebb emléke lesz ennek az évfordulónak a jubiláns előtt az a látogatás, mely egyik régi barátja, Mály István dr. személyében magát Korbulyt is nagyon kellemesen lepte meg. Az alig pár hó előtt 50 éves jubileumát átélt jó barát, a szintén jubiláló Korbulynál holmi jubiláris lelki rokonérzéssel jelent meg s az ő szokott ékes-szólásával megható szépen üdvözölte Korbulyban az erdélyi örménység büszkeségét, szemefényét és ősi, valamint újabb keletű közintézményeinek reménybeli nemes pártfogóját.

Hiszen ott van a Verzár-szoboralap, melynek hiányzó fele (20,000 kor.) ezután gyűjtendő össze; ott van az „Örmény Múzeum“, melynek maig sincs állandó helyisége; ott van a szamosújvári örmény főtemplom restaurálása stb.: ezek mind örmény mecenásaink áldozatkészségére várnak.

Szamosújvárról bizonyára csak a helyi politikai körülmények akadályozhatták a tervezett üdvözlő küldöttségnek Korbulynál való megjelenését; azonban ezen is segített a véletlen szerencse, a mennyiben dr. Mály egyúttal az egész hazai örménység nevében is üdvözölte Korbuly Bogdánt; és kivüle méltóbban, illetékesebben alig tehette volna ezt más valaki, hiszen Mály István dr. egy magában egy egész deputáció; mert Szamosújvár érdemes szülötte, Kolozsvár köztiszteletben álló polgára és a budapesti egyetem ünnepezt diszdzoktora és mindezek mellett a legjobb örmények legjobbika.

És Korbuly Bogdán is kilenczven éves korában úgy Szamosújvart, mint Kolozsvárt a legnépszerűbb egyéniségek közé tartozik; tehát nem csoda, ha az ő lelkületében mély nyomokat hagytak a Mály dr. tréfás örmény szavai: „Ábrisz, sád ábrisz, u sád haku erustá udisz,“ t. i. Korbuly egyik kedvencz étele az örmény golyós-laska, melynek sok éven át való élvezését örményül kívánta neki a jó barát.

És végül jegyezzük ide örök emlékezetül, hogy Korbuly Bogdán ma nemcsak Szamosújvár legidősebb szülötte, hanem egyúttal az örmények hazai anyavárosának egyik legszeretőbb hű gyermeke is.

Éljen Korbuly Bogdán!

SZ. K.

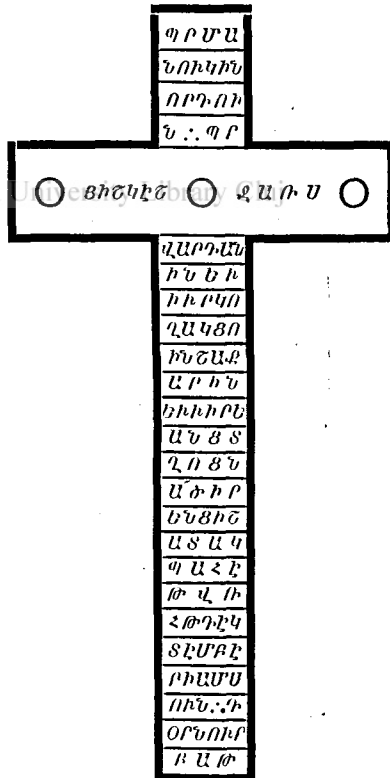

EGY ÖRMÉNY HIMZET.

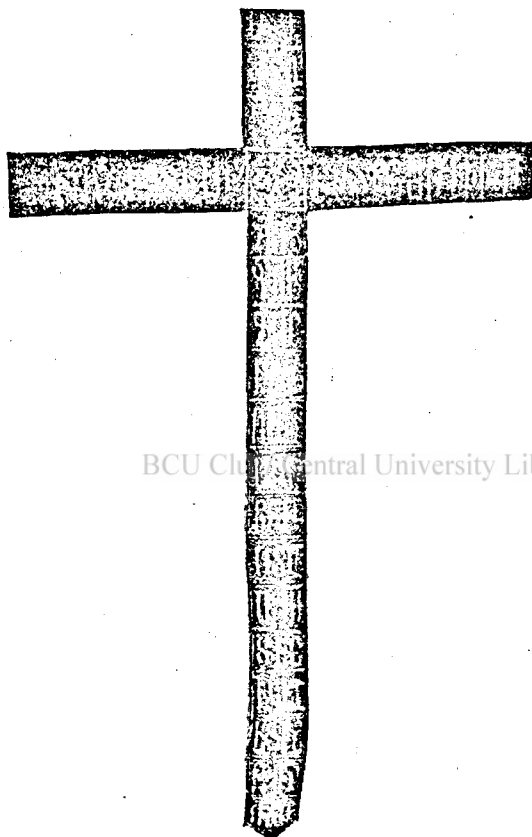
A régi örmény iparművészet maradácai oly csekély számmal jutottak el hozzánk, hogy alig lehetséges összehasonlítás útján meghatározni azoknak nemcsak pontos idejét, hanem még a művészet és izlés fokozatát sem. Ennélfogva az ős időktől reánk maradt legkisebb és legcsekélyebb műfancsikák is nagy becsűvel bírnak a tudomány és művészetre nézve... és kell, hogy ezek a buvárkodók által, mindenestre minél előbb ismeretessé tétessenek...

A bécsi Mechithárista-atyák múzeumában is van egy ilyen kicsiny műdarabnak a maradványa. Ez egy 270 éves arany himzésű kereszt. — E darab kiváltképen azért nevezetes, mert az egész egy felírat. — A himzett kereszt felíratát elolvassva, a következőkben közöljük annak tartalmát.

Nehéz selyem alapon, arany fonállal domborúan van kivarrva egy kereszt alak. A mint a felíratból olvasható, ez a darab egy pluvialénak a hátsó részén lehetett el-

helyezve. A pluvialé megsemmisült, és az egészből csak ez a rajta levő kereszt-hímzés maradt meg. A kereszt hossza 129 cm., szélessége 10 cm., a szárnya egész hosszában 65 cm. A felíratból kitűnik az is, hogy ezt a pluvialét 1079-ben, vagyis a mi számításunk szerint 1630-ban,

Emmanuelnek fia

Vártán, az ő

hitvestársával

Sákhárral együtt,

egy templomnak

— a melynek ne-

verőlnincsemlítés

téve — adta aján-

dékba. Önmagától

érthető, hogy az

egész felírat, régi

örmény szokás

szerint, rövidített,

vagyis csonkított

versál-írásmód-

ban készült . . .

Nincs se pontozat,

se kezdet, se

hézag . . .

Ime az örmény

felírat és annak

magyar fordítása:

A szárny hosszá-

ban balról jobbra

olvasva ez látható:

ՅԻՇԵԿ ԵՋԱՌՍ, t. i.

ՅԻՇԵՍԱԿ Ե ԵՌԻՐՋԱՌՍ. A minek magyar jelentése : „Ez pluvialé-
emlék“ . . . A kereszt hosszában pedig felülről lefelé a követ-
kező 24 sor írás olvasható :

Azaz Պարոն Մանուկին որդուն, պարոն Ղարզանին եւ իւր կողակցուն
Եաքարին եւ իւրեանց տղոցն : Աստուած իրենց իշատակ պատէ : Թուին Ռ. Տ. Թ.
դեկտեմբերի ամսուն 9. օրն տրրաթ. Magyarúl: Ezt a pluvialét adták
ajándékba Emmanuel úrnak fia Vártán úr, s ennek hitvese
Sákhár és gyermekei. Isten emléket tartsa meg. (Isten

öket éltesse). — 1079. év* deczember hó 4-ik napján, pénteken.

Ez az emlékdarab körülbelöl 40 esztendővel ezelött került Galicziának Liesecz városából Bécsbe. Az örmény ajkú Baracz J. kanonok-plébános adta a Mechitharisták múzeumának ajándékba.

Válószínű tehát, hogy nevezett pluviálénak ezen része a lengyelországi örmények művészetének egyik maradványa. Szembeötlő vagy legalább is szokatlan, hogy egy egyházi öltözetben ilyen nagyságú kereszt legyen elhelyezve. Ez, legalább mostanig, ismeretlen jelenség; mert a sok egyházi öltöny között ily nagyságú keresztet nem találtunk sehol...

Van ugyan a gyergyó-szent-miklósi örmény egyház öltönei közt egy pluvialé, a melyen hasonlóképen egy nagy kereszt van hímezve, melyen ez az évszám: 1725. fordul elő; de ez, a szóban levő kereszt nagyságának még csak harmadát sem teszi.

Ha csak ennek az öt versál-betűnek: *ϷϷϷϷϷ* (pluviálé) nincs más értelme. A mit alig tétélezhetünk fel.

GOVRIK GERGELY.

EGY KONSTÁNTINÁPOLYI ÖRMÉNY LEVÉL.

A Bécsben megjelenő „Hántesz“ című örmény folyóiratban egy 17 hasábos, alapos és nagyon terjedelmes dicsérő czikk jelent meg a Dr. Mály jubileumáról; úgy látszik ezt elolvasta Dr. Torkomián Várám örmény orvos, ki az örmény üldözések alkalmával Erdélyben, illetve Szamosújvárt akart letelepedni; azonban az orvosi oklevél nostrifikációjával járó nehézségek miatt a terv abban maradt, de azóta Dr. Torkomián nem szünt meg a magyar-örmény ügyek iránt érdeklődni.

* Ha ehhez hozzáadjuk az örmény évszámot (551), kapunk (1079+551) 1630. Szerk.

A Dr. Mályhoz írtézt örmény nyelvü üdvözlö levél tartalma a következő:

Nagyságos Dr. Mály István tudós főorvos úrnak
Kolozsvár (Magyarország).

Alólírott ismeretlen keleti orvos szerencsésjének tartja, hogy a maga részéről szivélyes üdvözetét küldheti az általánosán elismert kolozsvári főorvos, örmény tudós, Dr. Mály István úrnak, az ő orvosi működése arany-jubileuma alkalmából. Szívöl kívánja, hogy ő Kiválósága gyémánt-jubileumát is megünnepelhesse és számos éveket lászón épségben és egészségben.

Konstantinápoly, Péra — 1906 ápr. 19-én.

Dr. V. Torkomián

a párizsi orvosi fakultás tudora
és a francia orvostört. társaság tagja.

(Az üdvözlötre dr. Mály ékes latin nyelven válaszolt. Szerk.)

A MAGYAR-ÖRMÉNY PÜSPÖKI SZÉK ÉS A BALKÁN.

IRTA: MERZA GYULA.

III.

Természetesen első teendő volna a hazai örmény rítus körében a kétszázados interregnum alatt lábrakapott önkényes és plebániánként is eltérő latinizmusok kiküszöbölésével a lélekemelő keleti szertartás minden szépségét és eredetiségét visszaállítani, mit is legelőször az új püspöki székhelyen kellene példátadólag foganatosítani.

Hiszen, ha pl. egy örmény keresztalakjában, örmény stílusban épült és dekorált templom kettős függönyű keleti oltáránál, fején miséző koronával és vállán keresztben átvett stolával megjelenő papi segédlettől környezve, az infulás örmény püspök misézni kezd: a méla örmény

egyházi énekek művésziiesen előadandó magasztos dallamai mellett oly imagerjesztő keleti kép és misztikus áhitat ragadná meg a hiveket, hogy a kath. egyház költészetének ez a maga tisztaságában feltáruló újabb varázsa nem csupán a hazai hivek vallásos érzületét és hazafias összetartozását fűzné szorosabbra, hanem szellemi vonzóerejét a hír szárnyán a szomszédos országok, kivált Moldova örménylakta vidékeire is a lehető leghathatósabban kiterjesztené és az örmény-keleti fajrokonok áttérését és így új plébániák alakulását vonná maga után.

Ime, a hazai örmény püspök áldásos feladata, melyhez önálló hatáskör, anyagi függetlenség, tervszerű működés és papi hivatás mellett a ritus és liturgia iránt való önfeláldozó ragaszkodás, nemkülönben utóbbinak teljes ismerete volnának a legfőbb kívánalmak, vagyis egy szóval a hazai örmény kath. egyháznak mindenekelőtt agilis és lelkes főpásztorra van szüksége.

Sőt egy céltudatos és erélyes, vezető kéz annyival kevésbbé közömbös; mert az örmény szertartás diasporái körében itt-ott lábra kapott liturgikus eltérések megszüntetése céljából hír szerint már Rómában is egy, az egész vonalon végrehajtandó reformmal foglalkoznak.

Különben az örmény liturgia egységének a megbontása a század elején működött úgynevezett örmény dominikánusokra vezethető vissza, kiknek révén az örmény egyház ellatinosítását tervezték, mely kísérlet a kívánt cél elérése nélkül a legtöbb helyen csak zavart okozott.

A terv szerencsére megbukott és a pápa maga volt kénytelen az örmény dominikánusok szerzetét eltörölni.

A latinból szolgálilag örményre fordított mise, az örmény egyházi öltönyök mellőzése stb. lassanként magát az örmény liturgiát is kivetkőztetni kezdték keleti eredetiségéből.

Ki emlékszik ma már nálunk az oltárkárpitokra, melyek a szent áldozás pillanatában Keleten ma is az oltár előtt összezsapodva az áldozó papot a hívőktől néhány pillanatra eltakarják? Ki emlékszik nálunk a miséző koronára vagy a görög stolára?

Előbbi teljesen kiment a szokásból, utóbbit pedig a latin stola váltotta fel.

Ugyan ki emlékszik közülünk a pásztorbot magaságú csengős botra (kechotz), mely keleti testvéreink isteni tiszteleténél ma napság is a kézi csengettyüt helyettesíti.

Tudniüllik, említett rudnak a végén egy tenyéryni nagyságú ezüst-korong foglal helyet, melyre körös-körül apró zörgők vannak erősítve s ha azt az illető segédpap megrázza, sajátságos hangot ad. A vállkendőt (velum) pótló „vágász“ is lomtárba került.

Lassanként lefoszlottak tehát a mi örmény liturgiánkról is a keleti jellegű motívumok és egy mostoha korszak patina-rétege vonta be az örmény zománczot. Nem lévén az örmény ritusnak örökös főpapja, közel kétszázadon át az örmény szellem legkonzervatívabb menedékhelyén, t. i. az ősi szertartásban is megbénult az arménizmus.

Egymásután lomtárba kerültek az örmény miseruhák, templomi kellékek, elfelejtődtek az örmény egyházi szokások, cselekvények, s a latin öltönyök és a divat kiegészítéseül szolgáló örményre fordították a latin egyházi énekek szövegét, egyszóval a templomok csaknem minden örmény színezetüket elveszítették.

Ezért van tehát mindenekelőtt egy tettvágyó és ügybuzgó örmény főpásztorra szükségünk, hogy az ősi szertartás keleti szépségeit visszaállítsa s ezzel a vallásosságnak új lendületet adjon a fogékony örmény szivekben.

Hiszzen jól számított az az irányzat, mely az arménizmust legfőbb éltető napjától, t. i. az örmény püspökségtől fosztotta meg.

A minden örmény egyházi felügyelet nélkül árván maradt, teljesen elszigetelt örmény szertartás ellenségei legutóljára még az Örmények főesperese (Archidiaconus Armenorum) nevéen szerepelt s a némi külön állásra emlékeztető egyházi szervezet utolsó maradványát is eltörölték, megsemmisítették s az örmény plébániákat latin főesperesi kerületekbe osztották be.

Ezzel megpecsételve lenni látszott az örmény ritus sorsa, csakhogy annak a szívóssága, a hivek rajongó

ragaszkodása távol tartották az illetéktelen s hozzá nem értő tényezők radikálisabb beavatkozását.

Tehát magára hagyták az örmény ritust, hadd váljék vérszegénynyé az örmény pásztorgyűrű fénysugarai hiányában, hadd sorvadjon el a részvétlenség dermedtő hidegétől. Igen, de örmény papjaink kötelességtudása és a nép kegyelete, a mostoha viszonyokkal daczolva, nem mondtak le egy jobb sors reményéről.

Ugyannyira, hogy amint az örmény infula jogos viselője az örmény egyházközségek körében megjelenék: egy csapásra friss vérkeringés ömlene szét abban a pillanatban az emánczipált szervezet hévvel lüktető élet-eireiben.

Tehát ebből is kiviláglik, hogy az örmény püspök, az örmény ritus oly kimagasló góczpontját alkotná, hová az örmény hitélet minden szála összefutna.

Korántsem kell tehát attól tartani, hogy az örmények főpásztorának olyan kevés dolga akadna, hogy megölné az unalom. Hiszen mindenekelőtt az ősi liturgia tökéletes visszaállítása, hivatásos új papi nemzedékről előre való gondoskodás, az örmény egyházi zene reformja, képzett örmény kántorok és sekrestyések alkalmazása, a szamosújvári Lukács-féle fiúárva háznak az alapító intencziója szerint az örmény ritus fejlesztésére irányuló kapcsolatba hozatalával (az intézetben az örmény nyelv gyakorlatibb ápolása, minisztránsokká képzés, örmény ifjusági énekkar stb.), az erzsébetvárosi és a szamosújvári állami főgymnáziumoknál az örmény nyelvnek armenisztikai szempontból való intenzivebb oktatása, a templomok örménystylű restaurálása, új hitközségek, lelkésziségek alakítása, a plebániák látogatása, Világosító-Szent-Gergely napjának minél ünnepélyesebb és mindenütt egyöntetűen való megtartása, az egész hazai örménységnek mindennemű közjogi, politikai, társadalmi és egyházi téren való reprezentálása, a főrendiházban kimagasló hazafias szerepe, a szószéken és az életben egyaránt kifogástalan magyar magatartása, az egyházmegyei gyűlések összehívása, mely az erd. kath. státusba direct képviselőket küldene ki és a papi hivatással járó annyi sok teendő mindmegannyi

ambíciói lehetnek a hazai örmény főpásztornak, ki méltóságánál fogva pl. az erdélyi katolikusok státuszgyűlésének egyik alelnöke is volna.

A kinek a lelkében netán még mindig ott motoszkálna a hátsó gondolat, hogy a leendő örmény püspök esetleg nemzetiségi propogandát fog csinálni, az az elmondottak után felkiálthatna, hogy nó lám, csak épen egy örmény tannyelvű iskola kellene még s akkor aztán az örmény nemzetiség is magától kialakul. A ki ezt hiszi, teljességgel nem ismeri a magyar örményeket, tájékozatlan a viszonyokkal és nem érti azt, hogy az örmény nyelv bizonyos fokú kultiválása elkerülhetetlenül szükséges, hogy a hivek egy csekély töredéke az istenitisztelet fényének és vonzóerejének az emelése céljából s az ájtatoskodó nagy közönség épülése érdekében, továbbá magának a szertartásnak a tekintélye szempontjából bensőbb kontaktusban lehessen a liturgikus cselekvényekkel.

Ez a körülmény egyetlen örmény ifjú magyarságának sem árt, hiszen a két örmény város középiskolájánál maga a kultuszminiszter kötelezte magát az örmény nyelvtanár alkalmazására, mely intézmény különben tankötelezettség nélkül elegendő tekintély felett nem rendelkezvén, reformra szorul. A kik tehát örményül megtanulnak, legfőlebb abban az előnyben lesznek, hogy néhány tudós armenista kerülhet ki soraikból s a helyett, hogy a visszaörményesítés képtelenségére vezetne, legalább az örmény nyelv kicsinylését volna hivatott megtörni, mely a közelmúltban nálunk odavezetett, hogy míg a Petőfi segesvári szobrának versfordításai minden elképzelhető nyelven ott diszelegnek, addig a leghazafiasabb népfaj nyelve, t. i. az örmény mellőzésben részesült.

Az úgynevezett szumirologia kimutatta, hogy az ös örmények, protomédek és ös magyarok többé-kevésbé egymással vonatkozásban álló nyelvet beszéltek, ugyanazt az írást használták, vallásos hiedelmeik megegyeztek; de évezredek lefolytával egymástól eltérő alapon és körülmények között individuálizálódtak.

Még pedig az ásatások téglavésetei szerint a hét ezer éves káld-szumir nyelv lett volna állítólag a közös

törzs, melyből az örmény — iráni, a magyar nyelv ellenben turáni befolyás alatt fejlődött.

Ezzel a Lukácsi Kristóftól propogált örmény-magyar nyelvrokonság némileg beigazolódik, miért is már a nyelvösszehasonlítás és a szumirológia szempontjából is kívánatos volna, hogy a finn-ugor és török mellett az örmény nyelv egyenesen magyar érdekből megfelelő méltánylásban részesüljön.

Hiszen ennek az ősi kulturnyelvnek a világ első egyetemlein tanszéket emeltek, mi ha Kolozsvárt is létesült volna, bizonyára nem szorul ki Pátkánián, az örmény Petőfi idiomája a legnagyobb magyar költő szobortalapzatáról.

A hazai armenisták hézagpótló föladata tehát az örmény nyelv és irodalom kincseit a magyar tudományos világgal megismertetni. Hisz' az örmény-magyar történeti érintkezések és vonatkozások egész kincses bányája föltárásra vár; miért is az örmény nyelvnek a magyar köztudatban is el kell foglalnia azt az előkelő pozíciót, mint a melyet az pl. a német, francia és angol körökben már rég elfoglalt.

Éppen ezért alkalmat kell erre nyújtani a két örmény városi gymnasiumban az örmény nyelv- és irodalomnak kötelező tantárggyá való emelésével, a keleti kereskedelmi tanfolyamra szintén fölveendő, a kolozsvári egyetemen pedig rendes tanszék felállításával első sorban arra kellene törekedni, hogy a hazai örmény ifjak a Kelettel való kapcsolat tudományos, üzleti és diplomáciai fölvételére buzduljanak.

De mint az erdélyi örmények között világító tudományegyetem egyik lángoló szövétneke, az örmény nyelv és irodalom kolozsvári katedrája egyúttal iskolát alapítna a magyar armenisták számára.

Hogy ez mennyire nem kicsinylendő, mutatja az a körülmény, hogy jóllehet az immár 20 év óta fennálló „Armenia“ czímű folyóirat az egyetlen összekötő kapocs a magyar és örmény időszi irodalom között, mégis megesik nap-nap után, hogy a magyar sajtó a legnevezetesebb örmény események fölül tudomást se vesz.

Így a Mechitárista-rend alapításának 200 éves jubileumát, vagy Álisán Leó, az újkori legnagyobb örmény

író halálát jóformán a magyar közvélemény tudomására sem hozták.

A hazai armenistáknak kell tehát arról gondoskodniok, hogy a magyar sajtó a bár politikailag leigázott, de szellemi téren viruló örmény világ irodalmi mozzanatai felől kellőleg tájékoztassa a közönséget.

Erre a szerepre mintegy önmagától kínálkozik a hazafias magyar örménység, melynek ifjúságát keleti rajként kellene az ország javára saját származása és hagyományai révén foglalkoztatni. Hiszen a XVII. században Sobieski János lengyel király is fölismerte örmény alattvalói segítségével a Keletre gyakorolható befolyás értékét, a midőn Róma szellemi és Lengyelország politikai főnhatósága alatt az akkor veszedelmes Törökország ellensúlyozására önálló örmény birodalmat tervezett, melynek berendezésénél a lengyel-örményeket terveinek hathatós támogatóiul szemelte ki.

Sajnos, hogy a perzsa királyhoz 1686-ban és az ecsmiádzini főpatriárkához 1696-ban kiküldött diplomáciai követségeken kívül a törökverő vitéz király nemsokára bekövetkezett halálával fontosabb lépés nem történhetett, sőt Sobieskivel maga az eszme is sírba szállt.

Ha tehát per analogiam a magyar-örményeket is ma már inkább kereskedelmi összeköttetések céljából faji tulajdonságaik kidomborításával képessé tennők a Kelettel való kapcsolat megszilárdítására: akkor talán a magyar imperiálizmus Sobieski tervét is megvalósíthatná.

Hiszen csak most indult mozgalom, hogy miként a magyar nyelv a csehországi, akként a szerb-horváth nyelv a hazai kereskedelmi iskolákban taníttassék; már most vajjon nem volna-e szintén hasznos az örmény nyelv új szerepének is éppen magyar szempontból tért biztosítani?

A magyar érzelmiség egyik nyelv tudásával se fog alább szállani, de a délszláv és a keleti népek előtt egyenesen magyar szimpátiákat fog fölkelteni.

Nyujsunk tehát alkalmat, hogy az örmény ifjak kiképzésénél az örmény nyelv is az őt megillető méltánylásban részesüljön. Sőt több mint bizonyos, hogy minél

örményebb és minél kevésbbé latinus lesz az örmény bent a templomban, ha lehet magamat úgy kifejeznem, annál magyarabbnak tűnhetik fel künn az életben és ezzel annál csattanósabb és szembeszökőbb fog lenni a példa is, amit az örmény ritus és magyar hazafiság egymásba kapcsolódása hazánkban párját ritkítólag felmutathat.

Egyszóval konzerválnunk kell az armenizmust az örmény ritusban a meddig csak lehet, hogy azt a többi nemzetiségek elé tarthassuk állandó tükörképül. Hiszen tegyük fel, hogy az a néhány ezer lélek, a mely az örmény városokban tömegesebben együtt lakik, talán némileg örményebbé is válik, vajjon ez a körülmény árthat-e a nagy magyar nemzetnek?

Ugyan hol van a számbeli erő, hogy egy ilyen kis népsziget valaha veszedelmessé válhassék? Sőt részemről éppen az örmény jellegében látom azt az állampolitikai célból kifejezésre se juttatható ritka körülményt, hogy magyar érzelműségével és politikai magatartásával az örmények hazafisága, mint valami napkeleti csillag a hazaelenes nemzetiségi áramlatok setét útait bevilágítsa.

Tehát még az örmény elemnek bizonyos ideális fokig elképzelhető megerősödését is, bár furcsán hangzik, egyenesen magyar érdek parancsolná, mert a minden nyom nélkül való abszolút beolvadás egy követendő példa látható ideálját megszüntetné.

Kár volt, hogy az arménizmus magyar szerepét már akkor föl nem ismerték, a mikor a 68: XLIII. t.-cz. megalkotásával a hazai örmény egyházat reczipiálták.

Ezalatt a 37 esztendő alatt is sokat lankadt az örmény szellem, holott annak az istápolása, erősítése az ellenséges fajokkal szemben a lehető leglefejezverzőbb argumentumnak bizonyult volna.

Ezelőtt félszázaddal még az örmények túlnyomó része örményül beszélt és ennek ellenére nemcsak hogy 1848-ban mint egy ember a magyarság mellé állott, de sőt a Bach-korszakban követelt magyarellenes magatartása fejében felajánlott örmény püspökséget, az akkori nemzedéknek eme még közvetlenebb ideálját is maguk az örmények

minden habozás nélkül visszautasították. Már most nem-e abszurdum volna az arménizmusban éppen ma kételkedni, a mikor az örmények az utolsó népszámlálás alkalmával ellenük indított igazságtalan hirlapi támadások hatása alatt tüntetőleg magyar anyanyelvű örmény szertartású katolikusoknak vallották magukat? Ez a legfényesebb dokumentum arra nézve, hogy az örmény szertartást és a magyar érzületet sem érzelmi, sem politikai differenciák el nem különítik egymástól, mert az örmények múltja a legfőbb biztosíték, hogy a két fogalom közé válaszfal ne emelkedhessék.

Hogy tovább menjek, még egy olyan hírneves örmény tanintézet, mint a minő pl. a Velenczében virágzó Murát-Ráfáel-féle Akadémia se rejtene magában semmi veszedelmet, sőt hazánknak egyik speciális nevezetességét alkotná.

Hasonlóképpen csak az idegenfogalom emelésére szolgálnának mindazok az intézkedések, a melyek pl. az örmény városok örmény jellegét úgy külsőségekben, mint intézményekben jobban kifejezésre juttatnák.

Maguk a magyar tudósok bűnbánólag beismerik, hogy a hazai örménység történeti, nyelvészeti, néprajzi és egyházi körülményeinek a tanulmányozását mindezideig teljesen elhanyagolták. Pedig ha a szeretet és érdeklődés buzdítólag hat, a gyűlölség és rosszakarat reakciót szül, akkor nem csoda, ha az örményeket a magyar tudományos világ közönye jóformán leszerelte.

Pedig a magyar fába ójtott arménizmus a nem mindennapi jelenségek közé tartozik, melynek az elszáradását most már csak az örmény infula fénysugarainak rég nélkülözött éltető melegsége képes megakadályozni.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ÖSLAKA.

Irtta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Tizennyolczadik közlemény.)

III. Czikkely. Hangátvetés (Metathesis).

1. Fejezet. Betűhelycserélődéssel képzett szavak.

² *Ἀχράς, -άδος*: (a sajátító-eset *ος* szótagja kimaradt, a többiből betűhelycserével lett khárda) körte;

δρακόν(τιον): (ha az első szótag betűinek helyét megcseréljük, lesz dárkon) sárkány. V. ö. latin draco, olasz dragonteia;

δοι(μος): (ha a megmaradt részt *va* szótaggal megbővítjük, lesz dir-va) durva;

δυσώδ(ης): (szótag- és betűhelycserével dodüs) büdös. V. ö. örmény hodádz (*snnuud*);

θύμβρα: (ha az utolsó szótag betűinek helyét megcseréljük, lesz thümbar) csombor (fűszeres konyhanövény). V. ö. olasz timbra;

ια(τ)ρός: (betűhelycserével orias, orvas) orvos;

κα(λ)ός: (ha az első szótag betűinek helyét megcseréljük, lesz ákos) ékes. De származhatott *κο(σμη)τός*) szóból is; ha a két első betű helyét megcseréljük, lesz ok) ék;

(κά)λ(υ)πτει(ρι)α (fedő, elrejtő, boríték, takaró): (ebből betű-áttétellel pátel) fátyol;

κάπ(π)αρο(ι)ον: (ebből, ha az utolsó szótag betűinek helyét megcseréljük, lesz kaparno) kaporna (cserje). V. ö. olasz cappero, örmény gábbár;

κ(έ)το(π)ρο(ν): (ebből betűhelycserével, tokor) tükör;

κεράσ(ι)ον: (ebből a két utolsó betű helyeserjével, kerasno) cseresnye. V. ö. latin cerasum, örmény gerász (*qbnuu*), török khiráz;

(κ)ιρο(ς): (ebből betűhelycserével, kor) kör. V. ö. latin circus, olasz circo, circolo;

(μ)ερ(ί)ς: (ebből betűáttétellel) rész (jutalék). V. ö. örmény mász (*duu*);

μόλν(β)δος: (ebből betűhelycserével, olum) ólom. V. ö. latin plumbum, olasz piombo, német Blei;

μορφη: (hangátvetéssel) forma (a magyarban is használt latin szó).

ὄργανο(ν): (azután az utolsó *ο* az *α*-val helyet cserélt) orgona. V. ö. latin organum, olasz organo;

πέτρα: (a két utolsó betű helyet cserélt, petár) Péter. V. ö. latin Petrus;

π(ρ)όθρυρα: (ebből, ha a két utolsó betű helyet cserél, lesz pothvar) pitvar (elődvar, háztornác, házpitvar. L. Görög-magyar szótár, 475 lap);

$\pi\nu(\rho)\delta\epsilon$: (ebből, ha a két utolsó betű helyet cserél, lesz puso) búza. V. ö. török bogh(d)áh;

$\rho\iota\nu$: (ebből betűhelycserével, ir) orr. (Mivel a ρ spiritus asper-rel van ellátva, a magyar ebben a szóban két r betűt használ);

$\sigma\acute{\alpha}\rho(\xi)$: (ebből betűhelycserével, ras) hús (?);

$\sigma(\chi)\rho\lambda\acute{o}\pi\alpha\zeta$: (ebből, ha a ρ helyébe ν -et teszünk és a két utolsó betű helyét megcseréljük, lesz szolonka) szalonka (madár);

$\tau\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\iota(\rho)\zeta$: (ha az $\epsilon\iota$ helyet cserél, lesz) teljes;

$(\acute{\upsilon})\mu\acute{\epsilon}\nu(\alpha)\rho\zeta$: (ez a ,men' után felvesz -ek szótagot, az utolsó szótag betűinek pedig megcseréli helyét) menyekző. (Hymeneosz : nászdal, menyekzői ének).

(Összesen : 24 szó.)

2. Fejezet. Szótaghelycserélődéssel képezett szavak.

ρ $\Delta\mu\beta\upsilon\delta$: (a két szótag, meg az m és b helyet cserél, lumba) lomha;

$\xi\rho\gamma\omicron\nu$: (renog) dolog (?);

$\Delta\upsilon\lambda\alpha\chi(\rho)\zeta$: tarisnya, zsák: (ha az s -et a két első betű végére teszszük és a két szótag helyét megcseréljük, lesz) koldus;

$\Delta\upsilon\theta\alpha$: (szótag- és betűhelycserével, arthu) ajtó. V. ö. német Thor, örmény tur ($\eta\eta\upsilon$). *Αἱ τοῦ βασιλεὺς θυραὶ* (különösen a perzsa udvarról): bemenet, kapú;

$\kappa\epsilon\rho\delta\acute{\omega}$, $\acute{\omicron}\rho\zeta$: (ebből szótagcserével, roke) róka;

$\mu\alpha\gamma(\epsilon\rho\epsilon\iota)\omicron\nu$: (ebből szótaghelycserével, gonma) konyha. V. ö. német Küche, olasz cucina;

$\rho\alpha(\lambda\alpha)\chi(\rho)\acute{\omicron}\zeta$: (ha a σ -mát az első szótag végére teszszük és a szótagok helyét megcseréljük, lesz) kopasz.

(Összesen : 7 szó.)

IV. Czikkely. Anagrammával képzett szavak.

$(\Delta\iota\gamma)\alpha\gamma\rho\sigma$: (ebből sorga) zerge;

$(\acute{\alpha})\sigma\pi\alpha\rho\alpha\gamma(\rho)\zeta$: (ha a két utolsó betűt visszafelé olvassuk, lesz) spárga (növény). V. ö. olasz asparago;

$\gamma\acute{\epsilon}\rho\omega(\nu)$: (oreg) öreg. V. ö. örmény dzér;

$\delta\iota(\alpha)\beta(\acute{\alpha}\delta\eta\alpha)$: (ez visszafelé olvasva, bid) híd;

$\delta\acute{\omicron}\rho\nu$, $-\alpha\tau\omicron\zeta$: (ha a $\delta\omicron\rho\alpha\tau$ tő visszafelé olvasott második részéhez (tár) adjuk az első részt, lesz tárda) dárda;

$(\acute{\epsilon})\pi\iota\sigma\chi\omicron\pi(\rho)\zeta$, felügyelő, védő, őrző: (ebből, ha az utolsó szótagot visszafelé olvassuk, lesz pispok) püspök;

$\kappa\alpha\rho(\chi\acute{\iota}\nu\omicron\zeta)$: (ha a megmaradt három betűt visszafelé olvassuk, lesz) rák (a ,rák' szó betűi megvannak a latin cancer szóban is!). V. ö. olasz cancro, német Krebs;

καρω(τον): (ha ezt visszafelé olvassuk és azután elől megpótoljuk *m* betűvel, lesz morak) murok. V. ö. német Carotte, Möhre;

κ(λῆ)ροσ: (ebből visszafelé olvasással sork) sors. V. ö. latin sors, olasz sorte;

κύαρ: (ebből betűhelycserével és anagrammával, ürak) üreg;

κύων: (ha a két utolsó betűt visszafelé olvassuk, kuno) kutya.

V. ö. latin canis, olasz cane;

(πεν)τε: (ebből anagrammával, et) öt. V. ö. latin quinque;

σινδονιζ(η): (ha az utolsó szótag betűit visszafelé olvasva, ezt a szótagot a két első szótag közé helyezzük, lesz szinkindo) zseb-kendő (?);

στυλοσ: (betűhelycserével és visszafelé olvasással, oszlut) oszlop;

(σφε)ρα: (ebből, ha visszafelé olvassuk, ari; most, ha ezt elől *k* betűvel és hátul *ka* szótaggal megbővítyük, lesz) karika.

(Összesen: 15 szó.)

V. Cikkely. Két vagy több különböző nyelvű, de egyjelentésű szó összetételéből alkotott szavak.

‘Αρ(μα) = latin c(urr)us. Ha a megmaradt három latin betűt visszafelé olvassuk és azután hozzáadjuk a görög -ár szótagot (suc+ár), lesz szekér;

ἔτος = annus = *mh* (di örmény). Ha a görög szó omikronját kihagyjuk és a szigmát a két első betű közé teszszük, lesz εστ + an(nus) + di = eszt-en-dő.* (Időszak [ἔτος], mely egy évre [annus] terjed [*mh*]).

Gödölye. A gidó örmény neve *ml* (ul). Ha a gid-o közé teszszük az örmény *ul* szót, lesz (gidulo) gödölye;

(jer)áz *ερωα* = (s)om(nium); az örmény (er)áz-hoz járult a latin (s)om(nium) om-ja (áz-om) = ál-om;

κάμιν(ος) = ca(minus) latin. Ha a görög részhez hozzáadjuk a latin ca(minus) első szótagját (kamin + ca), lesz kemence. V. ö. olasz cammino;

κύ(ων) + ca(nis) = (cv + ca): kutya (örményül *zniv* (sun), ebből a francia sien);

(σ)ῖτ(ος) = örmény udelikh. Ha ezt a két szót összeteszszük, lesz (σ)ῖτ(ος) + (ud) el(ikh) = étel.

(Összesen: 7 szó.)

* A török az év-et így nevezi: ,szene’; az ,esztendő’ szónak második szótagja származhatott ezen török szóból is és akkor az összetétel így történt: eszt+(sz)en(e)+di = esztendő.

V. Czikkely. Önkényesen* képzett szavak.

- ² *Αμαρ*: gyopár (?);
γὰρρος: gögös (?);
ἐλά(ν)η: (megbővült a középen *k* betűvel és lett) fáklya;
εὐτ(ε)λή(ς): (ebből visszafelé olvasással, elteu) olcsó (?);
κανναβις: kender. V. ö. latin *cannabis*, örmény gánáph, török
 kheneb, küneb;
κάυφος: könnyű. V. ö. örmény thethév, török thevin;
κρυτός: görbe. V. ö. német krum;
μέτρον: mérték. V. ö. olasz metro;
μοναχή: apácza. V. ö. latin *monacha*;
ναῦς (dor. *ναος*): (ha két utolsó betű helyet cserél, naso)
 hajó (?);
πενικη, η: (álhaj) paroka (?);
πίαρ: kövérség (?);
πολίτης: polgár (?);
ῥάφανος: retek. V. ö. latin *raphanus*, olasz rafano;
σερικόν: selyem. V. ö. latin *sericum*;
ὄλη (az ékezet megmaradt és az *η*, az *υλ* pedig kimaradt,
 pl. *ῆ* (= he, ha) fa (?);
φεύγω: fut-ok. V. ö. latin *fugio*, olasz *fuggire*;
χειρ: kéz, *χειρίζω*: kezel (?).

(Összesen: 18 szó.)

*

A felhozott példák világosan bizonyítják azt, hogy a görög is élt a szóalkotás azon neveivel, melyek felhasználása mellett alkotta meg a magyar szókinését. A görög is vett át változatlan alakban szavakat más nyelvekből, pl. *γὰζα, ῆ* (perzsa szó) kincs; használta a rövidítést és bővítést, pl. *καρ(δια) = κ(ε)αρ*; ismerte a metathesist, pl. *κράτιστος = κάριστος* (Soltész és Zsarnay, Görögmagyar szótár 284 l.), *θάρσος = θράσος* (Soltész és Zsarnay, Görögmagyar szótár 255 l.), *βουλῆ = (dór) βολα, γλωσσα = γλωττα*; gyönyörködött az anagrammában is, pl. *βουας = βουζα* (Soltész és Zsarnay, szótár, 101 l.), sőt használta a két vagy több szó összetételéből alkotott szavakat is, pl. *μέσος + ἑμμέρα = μεσημβρία*: dél, a nappal közepe.

* * *

A szóképzés itt tárgyalt hat neme arról tanuskodik, hogy a magyar a görögből (53+15+132+30+15+7+15) összesen 263 (kétszázhatvanhármas) főszót vett át. Ezen összeghez nincsenek hozzászámítva azok a származék- és összetett szavak, melyek az előbb felsorolt tőszavakból képződtek.

*) *Δύσσειμολόγητος*: szó, melynek származását nehezen lehet kitalálni.

ÖTÖDIK SZAKASZ. ÖRMÉNY ELEMÉK A MAGYAR NYELVBEN.

ELSŐ OSZTÁLY. VÁLTOZATLAN ALAK.

I. Cikkely. Változatlan alakban (vagy csekély változtatással) átvett örmény szavak.

Jelmondat. Linguarum cognatio cognationis gentium praecipuum et certissimum argumentum. (Egy latin író).

Ádél (*անի*): utál (gyűlöl). V. ö. latin odi, odio habeo.*

Akar-em (*արքեր*): akar-ok (volo, will).

Án (*ան*, vagy hangáttétellel ná): az, a (mutató névmás).

Árad (*արամ*): árad. Áraduthiun: áradat; áradánál: áradni.

V. ö. *ἔσπορος*, uber.

Borál (*արնալ*): bög-ni.

Chárp (*խարթ*): kard; örményül még így is: márdáczhu (*մարտացու*). V. ö. örmény márd (bellum, certamen, praelium, pugna), Mars, -tis, szanszkrit mērida, *मैखुरा*, *मैख* (harcz), örmény thur, szur (kard).

Chêramádem (*խարաման*): töröm (az ablakot). V. ö. latin disrumpe, arab chärm, chärm, chare, chareb, chark; zsidó fárác.

Choch (*խոխ*): pök, köp-et. V. ö. török thukruk.

Chum (*չում*): som (cornus).

Csur (*ջուր* = aqua): (a magyar melléknév gyanánt használja) csúr, durch und durch nasz, tropfnasz. (Ballagi, szótár, 99 lap).

Dábdtság (*մամուտ*): csábrák (zsábrák, stragulum).

Dádá (*մամա*): dada. V. ö. tatár dádi.

Dágh (*մամ*): dal.

Dárábánkh (*մարապանք* = latin miseria, humilitas, labor, aerumna, dolor, afflictio): darabant. V. ö. perza thuráb, német Trabant (hajdú, poroszló). Örmény dárábeál: miser, pauper, orphanus; dárábéczhuczáném: in aerumnas ac miserias ejicio, affligo, humilio, opprimo, vexo; dárábim: aerumnas ac miserias patior.

Dêrub (*մրուր* = latin minimus, parvulus, exiguus, pusillus): darab.

Dsémr-ém (*ճարքեր*): gyur-ni.

Dzág (*ճաղ*): szög (szeg-let). V. ö. török szákb.

* Az, hogy ezen nehéz munkám kidolgozására mekkora gondot, mily nagy fáradságot fordítottam, kitűnik különösen ezen szakaszból, hol az összevetésnél (V. ö.) a következő 19 nyelvet használom: arab, ásszir, chald, dalmát, georgiai, görög, latin, magyar, német, olasz, orosz, örmény, perza, román, szanszkrit, szláv, tatár, török, zsidó.

Dzápsz (δουψυ): taps (applautus). V. ö. örmény dzáph, török thászín.

Dzidz (διδ): csecs. V. ö. magyar csicse (die Brustwarze), német Zitze, Binz.

Dzirán (δηριάν): korán (érő baraczk); törökül kájszi, khejszi; ebből a kajszi vagy kajszin (weiszlichgelb, Ballagi, 312 l.) baraczk. A baraczk a német Aprikose (?) szóból lett. Ugyanis az első betűt a második és harmadik közé tette a magyar, a végről pedig három betűt (-ose) kihagyott, így (parik) baraczk. Az Aprikose a görög προκόκιον, vagy az olasz bricoccon, bricoccoli szavakból lett. Latinul malum Armeniacum (mert Lucullus Örményországból vitte Rómába; a török így is: thuphábé ,ermení'.

Dziráni (δηριάνη): duránczi (vagy későn-érő) baraczk. V. ö. latin duracin-us, a, um. Tatárul zerdáli; ebből csinált a hazai örmény sáfthálu (= baraczk) szót.

Eg (ελ): (jö-v-el-vény) jövevény = advena, peregrinus. Eg-ávor-im: jönni; egel-uthiun: jövet.

El (ελ) = ἐξοδος, exodus, ἐπιδρομοίς, egressio, egressus: el-menet. Az ,el' örmény eredetű főnév, a magyarban igekötő gyanánt használatos, pl. el-megy. De az örmény ,el' ezt is jelenti: ἀνάβασις, ascensio; meatus; azért a magyar ebben az esetben az ,el' elejébe egy f betűt tesz (f-el), pl. felmegy. Harmadszor jelent véget, kimulást, pl. elhal. Végre jelent még eredetet, keletkezést, pl. k-el-et (napkelet), k-el a nap.

Eráh (εραή = ηραή, urach): öröm. V. ö. perzsa feráh, ferách.

Erecz (ερετζ): öreg (senex).

Esz (εψ): én. V. ö. εγω, latin ego, török men.

Fűsz-el (ψιψελ, ψιψελ): fűz-ni.

Gádág-el (γαδαγελ): kaczag-ni.

Géghév (γεγεβ = latin cortex, putamen, testa, squama): ebből betűátíttéssel: levél. A hazai örmény a ,derév' alakot használja.

Gêrezs (γερεζ): csirizs. V. ö. görög ζόλιου, latin gummi (gummi arabicum), tatár dsiris (kölcsönvétel az örményből).

Gogán (γεγεάν): kökény. (L. Ávedik Gojláv, Deutsh-Armenisches Wörterbuch, ,Schledorn' szavát, 1250 lap). V. ö. török khukem.

Gubbáh (γεγεβα): guba (ein zottiger Mantel von Wolle [bei den Ungarn]. Ballagi, szótár, 232 lap). V. ö. olasz giubba, latin tunica (vestis undulata).

Gud-el (γεγεβελ): gyűjt-eni. V. ö. latin congero, congreo.

Hambár (γεγεβαρ): hambár (repositorium, conditorium, cellarium; Kornkasten, Fruchtkasten). Ámpárem (örmény igenév): eltesz, eltakarít, megtart.

Hághpk (γεγεπη): hurok (die Schlinge, der Fallstrick, laqueus).

Hák (γεγε): (jól) lakni. V. ö. latin sat-ietas, sat-uritas, sich satt essen két t-vel, mert satietasban is két t van). A ,lak' tőből

származtak: lakma, lakoma, lakmár (Schwelger), lakmározni; lakodalom, lakodalmaskodni (eine Hochzeit feiern). Az örmény is a hák tőből nyolcz más szót származtatott.

Hér (հեր): haj. V. ö. német Haar, zsidó szeár.

Hin (հին): vén. V. ö. latin vet-us.

Hon (հոն): hon (=ott), pl. „Gá hon márt“ (van ott valaki [ember]). Honn: zu Hause (Ballagi, magyar-német szótár 261 lap). Otthon: zu Hause dort. (Ballagi, 489 l.). Az otthon, melynek első része (ott) magyar és második része (hon) örmény, eredeti jelentése ez: ott-ott.

Kándz (quánd): kincs. V. ö. görög γάζα, török cházne, cházine, khenz.

Kánkur (quánkur): göndör, gönd (die Locke); kondor. V. ö. latin crispus.

Kár (quar): kör. V. ö. perzsa ger, gerá; tatár geri, egri; latin curvus.

Kárên (quarên): bárány. V. ö. ἀγίον, ἀρνίον; latin agnus, agna, agnellus; török báháná.

Kérdz-ém (quêrdêm): nyír-ni.

Khérthém (quêrthêm): költe-ni; kherthuádz: költemény (poema).

Khicsh (quicsh): kis (kicsi; paulus, parvus, minor, minus, brevis, exiguus).

Khos (quos): kos (der Widder). V. ö. τράγος, latin hircus, perzsa nihaz.

Kunt, gund (quânt, quântun): gömb (circulus, globus). V. ö. gömbölyű, szánszkrit gunda, török gunde.

Kup (quup): kút. V. ö. latin puteus, chald gob, szánszkrit kufa.

Lids (quid): = fossa): locs (die Pfütze), loccs (der Platsch). locsadék, locsfecs, locs-olni, locskosodni. V. ö. lacus, német Lache.

Lin-im (quim): lenni (fio, sum, factum est); lét, lét-el. Lin-el-á-pánuthiun = γενεαλογία, generis recensio; lineluthiun = γενεσις, generatio, creatio.

Lur (quur): hír.

Márd (quur): harc (pugna, bellum, certamen, praelium). V. ö. Mars (ἀρης Ares. Ares volt a görögöknél a harc és vitézség istene), magyar árja, férfi, latin vir.

Meg (quig): egy. V. ö. ἕως, szánszkrit ekha, perzsa jekh, dalmát edin.

Mász (quuu): rész. V. ö. latin pars.

Méghër (quur): méz. V. ö. latin mel (a magyar két l-lel írja a „mell“ szót [die Brust], hogy még legyen különböztetve a latin „mell“ szótól), görög μέλι, dalmát med, szánszkrit mádhu.

Mérczim (quurim): mérközni (pugilor, pugilatu certo, dimico); mērczumèn: mérközés (certamen).

Misz (quuu): hús. V. ö. szánszkrit amisa, dalmát meászo. (Egyik negédes [humoristikus] magyar lap munkatársa furcsá-

nak tartja azt, ha a mészáros (= misz-árús) húst árul. Mi pedig azt tartjuk furesának, ha valaki olyan dologhoz szól, a mihez nem ért).

Mor (*μορ*): mor-(fürdő), mor-(fal, die Lehmwand), mor-(tégla, der ungebrannte Ziegel). A mor szóból képződött ez a két magyar szó: morotva, morotvány (der Sumpt). V. ö. német Mor-ast.

Néd (*νέδων*): nyil (jaculum, telum, sagitta). V. ö. βέλος, βολίς, török neje.

Nesther (*νεστηρ*, így is *νεστηρ*): mester. V. ö. német Meister. (L. Örmény Akadémiai szótár, II. rész, 438 l.).

Phuthov (*φουθου*): (a két utolsó betű visszafelé olvasva) futva.

Phaghacz (*φαγατς*): piac. V. ö. latin platea, olasz piazza.

Sád (*σαδ*): sok. Tatárul 'bol'. V. ö. tatár bol*, örmény holov, görög πολυς, latin multus, plus.

Sokmok (*σοκμοκ*): czok-mok (Sack und Pack).

Szálór (*σαυλωρ*): szilva.

Száphor (*σαυφωρ*): cseber. V. ö. perzsa szebuh, sáful; zsidó chomer.

Szélánál (*σαυλων*): szaladni. V. ö. latin volo, volito.

Szor-el (*σαυρηλ*): szlir-ni.

Szuz-el (*σαυρηλ*): zuz-ni.

Tántácsém (*ταντατσημ*): tántorodni. V. ö. német taumeln.

Tárnál (*τανρηλ*): térti (-ba, -be; -hoz, -hez, -höz; -ra, -re; redeo, revertor; kehren, pl. térjünk erre az útra. Tarcz: tér-és (reditus).

Tárnids (*τανρηδ*): tarnics = amarago; die Bitterwurz, der Encian. „Tárnidsên tárnuthiun hájdne: a tarnics keserűséget jelent. (Örmény akad. szótár, I. 597 lap).

Ten (*την* = dogma, religio, doctrina): tan, pl. hit-tan. V. ö. tan-ár, tan-ító; tatár: dijn, din.

Tênél (*τηνηλ*): ten-ni. — Tênil (*τηνηλ*): tenni. Tir (= positio, positura, situs): tett.

Têzsoch (*τηζωχ*): intractabilis: vad, durva, kemény, terhes; contumax: makacs, nyakas, kevély; pravus: rossz, gonosz, elfajult): (tezsöh, tezsüh), terüh, tereh, teher. (Az eredeti örményben is megvan a h, ezért teszünk a magyar terüh szó végére is h betűt [pl. terüh, terhek]). A têzsoch egyjelentésű és egyeredetű az örmény tázsán (acer, auster, dirus), têzsëntág (málevolus, molestus, difficilis) és têzsuár (nehéz, rettenetes, irtozatos) szavakkal.

Thathav (*θηθαυ*): dadogó, balbus).

Tim-ém (*τημυμ*): támad, megtámad (impetum facio). Timu-mên: támad-ás.

Tizem (*τηζυμ*) tűz-ni (= nadeln, aufplanzen).

Thokh (*θηχ*): tüd-ő. V. ö. πνευμον, pulmo; tussis: köhög-és, tussio: köhög-ők; tussilago (farfara): márti lapú. Ha a köhög szó-

* A hazai örmény nyelvben is előfordul a tatár 'bol' (*μολ*) szó, — bõ, sok értelemben.

nak két utolsó betűjét (og) kihagyjuk és a megmaradt három betűt visszafelé olvassuk, ezt kapjuk: (hök) pök. (Sokan köh-ög-és alkalmával pök-nek is!)

Thukh (θυκη): pök. V. ö. πύελος, sputum, tatár thukh-pukh, német Spucke (spu a latinból és k az örményből). Thèkháném: pökni, köpni, πύω, spu, despico, conspuo, inspuo.

Thump (θυμψ): domb. V. ö. domb és török bend.

Urách, chérách (υραχη, χεραχη): öröm, Uráchánál: örvendeni.

Ver (υτν): vér. V. ö. latin cruor.

Viráb (υιρβαυ): verem (fovea, die Grube). Mud i chor virábên: menj be a mély verembe (Világosító-Szent-Gergely élettörténetében, Agathangelosznál).

Vásár (υασαυ): vásár (= coetus publicus, venditio, mercatura, commercium, nundinae, arum); de az örmény vásár ünnepet is jelent (= pompa, festivitas, örmény don [ωδου]). A török a 'vásár' és 'ünnep' szavak megjelölése ezt a szót használja: zsineth (ebből a magyar ünnep szó). E szerint a vásárnap régi magyar neve: vásárnap. (L. Örmény akad. szótár, I. r. 1078 l.). V. ö. török bázár, mely az örmény vásár-ból lett), örmény vásárágán: vásárló (kereskedő, mercator, negotiator; vásárol: vendo).

Zot (υοη): csat. (Örmény Akad. szótár, I. r. 754 l.).

Zsélád (υελαδ): galád (schmutzig, filzig, nichtwürdig; frech. Ballagi, 220 l.). Zséládím: insatiabilis et avarus sum; zséláduthium: galádság. (Frechheit, Schmutzigkeit).

(Összesen: 87 tőszó).

MÁSODIK OSZTÁLY. VÁLTOZOTT ALAKBAN ÁTVETT SZAVAK.

I. Cikkely. Bővülés.

1. Fejezet. Elötétellel bővült szavak.

Ájr (υαιρ): (f)érj. V. ö. férfi, férfiú, latin vir, görög ανηρ, török er.

Álik (υιληρ): (h)ullá(mo)k. V. ö. görög νύμα, latin unda.

Ánt (υανη): (sz)ánt(óföld), szántó (ager, agrum). V. ö. szántás, szánt-ani, örmény árd (υαρν)

Tád (υαυν): (i)tél-et. V. ö. örmény tád-el: itél-ni, tádávör: itélőbíró, tádászán: itélőszék.

Thorn (θρνυ): (u) elötétellel és betűáttétellel, u+nothr) unoka.

(Összesen: 5 tőszó).

2. Fejezet. Közbevetéssel bővült szavak.

Ázáp (υαυαν): A két első betű helyét megcserélte, azután b betűt vetett közbe: (zabad) szabad. Mivel az örmény 'ázád' szó-

nak jelentése nemcsak (latin) liber-, a, um, hanem nobilis, e (nemes, főrendű, előkelő születésű (Márton József, Lexicon trilingue. II. rész, 253. edel, adelig, von adeliger oder vornehmer Geburt. Nobilis et clarus origine. Ovid.), generosus-, a-, um (jó nemzet-ségből származott), következnek, hogy a régi szabad magyarok mindnyájan nemesek is voltak. Ázádél (αζαδελ): szabadul. Az ázádél igéből csinálta az örmény 'zädig' (αζαδελ) szavát. Zädig, magyarul hűsvét, görögül πάσχα (πάσχω): szenvedéstől való szabadulás, zsidó pászách: menet elmenekülés, georgiai zädigi (kölcsonvétele az örményből), olasz pasqua, török phaskalea.

Ázên (αζην): visszafelé [ne(m)zá] nemze-t. V. ö. zsidó zan, zenim.

Bidág (αβιδαγ): bita(n)g (sittenlose Person).

Chorság (χορσαγ): [chor(ro)ság] forróság. V. ö. latin ardor, török herr, georgiai: chorsági (örményből vett kölcsonszó).

Cserm (τσερμ): [cser(e)m visszafelé merecs] meleg.

Erk (ερκ): [ér(e)k] ének (cantus). V. ö. török jër, ir. Erk-el: énekel (cano, laudo carmine).

Hálka (αλκα): hal(us)ka (galuska).

Hárk (αρκα): (az r és k közé felvett *te* szótagot, ár(te)k érték (pretium, valor). Hárk-ém: honoro, decoro, magnificó, aestimo, laudibus celebros. Central University Library Cluj

Hászg (ααζαγ): (előre tette a magyar a g betűt és meg bővítette a-val, gahász) kalász. V. ö. perzsa: szukh (visszafelé kusz.)

Ker (ακερ): [k(öv)er] kövér (latin pingvis).

Márk (μαρκ): Ha a két utolsó mássalhangzó közé *á* betűt iktatunk és a második szótagot visszafelé olvassuk, lesz: (mákár) mocsár (locus irriguus). V. ö. arab-perzsa merds.

Pánd (πανδ): [pa(r)d(ö)n] börtön. V. ö. örmény báhánt, perzsa bend. Pánt-ém börtönöz.

Per (περ): [pe(he)r] teher, terüh. V. ö. perzsa bár, szánszkrit bara.

Zékáli (αακαλι): [e(r)z(é)káli] érzékeny, érz-ék.

Összesen: 14 főszó).

3. Fejezet. Utóragasztékkal (utórag, utótag) bővült szavak.

Ári (αρη): erő-s. V. ö. tatár er, erkheg: *αριστος*, latin fortis.

Ártár (αρταρ): ártat-lan (eredetileg alakatlan, formátlan).

Cháph (ααφ): rag-adomány. V. ö. mar-tal-ék, zsák-mány; latin capto, rapio, direptio, *συναρπαγη*: tatár kaphma, kaphathmak, kaphandsa; német der Raub, das Geraubte.

Csé (ααση): der-ült. V. ö. latin ser-enus, tatár szerin, örmény cserin (serenus, tranquillus).

Czar (ααρη): szor-os (die Enge der Engpass).

Dsist (αασηση): bizt-os. V. ö. latin cert-us.

Gáb (*gawu*): kap-ocs (kötélék; ligamen, vinculum).

Gágáz (*gawuqa*): dadog-ó. V. ö. latin balbus; perzsa gegez, khekhecs.

Gájth (*gawuθ*, fője: *gubul*, fejni [tejet]). Ha az örmény gájth és a szintén örmény főnévképző tárán (vagy röviden tár (*gawruθu*), mely előfordul több magyar szóban is, pl. pénz-tár, magtár...) rövidebb alakját összetesszük (gajt+tár), lesz: sajtár (das Melkgeschirr). V. ö. örmény gájth, magyar sajtár, német Sächter (a német az örmény főnévképzőt [tár] ter alakban vette át).

Gégh (*gubul*; gh = l): kel-és (der Bluthschär). V. ö. görög *κηλις*, latin ulc-us, ulcera; tatár khel.

Gerász (*gubuuu*): cseres-nye. V. ö. török khirász (kölcsonvétel az örményből).

Hav (*suul*): hűv-ös. (V. ö. magyar -ös és latin -us [pl. frigid-us] képzőket).

Hászd (*suuuu*): vast-ag. V. ö. latin crassus, román grász.

Hér (*suu*): ver-ekedés V. ö. *ῥιξα*, rixa. (Van még egy hér szó a 'változtalan' alakú szavak között, előbb azonban az a végén re-vel (*ρ*) ez ellenben rá-val (*ρ*) iratik).

Horth (*suuθ*; pullus: (horthu), borthu) bornyú.

Kár (*suu*): gör-be. V. ö. perzsa ger, gera; tatár geri, egri. (A *g* cserélődik a *k*-val, pl. göndör, kondor.) A geri-egri tatár szavak azt mutatják, hogy a tatár is használja az anagrammát).

Mégh (*duu*): vét-ek (peccat-um, culpa). V. ö. latin mal-um, török kheder, mely visszafelé olvasva (redekh) vétek.

Muth (*duuθ*): [tenebrosus; az örmény *m* (*σ*) hasonlít a magyar *s*-hez és mivel tenebrae, -arum éj-t is jelent, muth (mèthin) = söt + éj] sötét, setét.

Náv (*suu*): [náv(a)] 'náva' magyar szó (die Flotte. Ballagi, magyar és német szótár, 463 lap). V. ö. *νάυς*, latin navis, georgiai návi, szánszkrit nav, perzsa náv, török duni, zsidó ani. A magyar 'hajó' szó is az örmény náv szóból eredt.

Páhd (*puhuu*): bold-og-ság. V. ö. perzsa bacht, becht; török baht (a török, a felek egyjelentésű szót a latin felic-itas-ból csinálta), latin fort-una. (A hazai örmény asszony férjét 'pácht'-nak nevezi).

Phud (*puhuu*): büd-ös-ség. V. ö. latin putido, putredo.

Sár (*suu*; a hazai örmény most is használja ezt a szót): sor; sárél: sorol, felsorol.

Sáraég (*suuθu*): seregély. V. ö. görög *σελευκις* latin: seleucis, török szeghêrasék.

Sáráp (*suuθu*): (a második szótag betűinek visszafelé olvasásával) zápor (der Guszregen, Platzregen).

Szer (*uθu*): szer-et-et. V. ö. örmény szirel (*uθuθu*) szeretni.

Szung (*uθuθu*): gomb(a). V. ö. latin fung-us. Az *a* meg van az egyjelentésű khema, khuma török szavakban, a *b* pedig a latin bolatus és görög *βωλιτης* szókban.

Zsár (ζωρη): zsar-át (= Loderasche, Glühasche).

(Zs)ára(n)k (ζωρηαυα): (azután mindkét á-t ö-re változtatta és hátul bővült ős szótaggal) örökös.

Ti (τη): cadaver, mortuus: holt tetem halott. Ha az első szótag betűinek és a két szótag helyét megcseréljük, lesz temet; ebből: temet-és, temet-ni, temet-ő. V. ö. magyar temet és örmény thágh-em (sepelio, humo). Az örmény ti szóból származott a magyar dö-g (= cadaver) szó is. V. ö. τεθριζωσ.

Thur (θυρη): kard. (A k megvan a görög egyjelentésű κορυφή és az a meg d a latin gladius szavakban). Az örmény szur (υνη) szó is kardot jelent. V. ö. örmény szur (= kard) és magyar szúr (ige).

Värm (υερμη): vars(a). V. ö. német Garn.

Vus (υυς): vász-on. V. ö. görög βύσσοσ, latin byssus.

Zánkág (ζανκαγ) = campana, tintinnaculum): csengettyű. (cseng-és, zengés). V. ö. az örményből kölcsönvett ezen török szavakat: zeng, zengele, csáng, csêngérdág.

Zárm (ζαρμη) szárm-az-ék, szárm-az-ni. V. ö. σπέρμα, semen.

(Összesen: 34 szó).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

4. Fejezet. Elötéttel és közbevetéssel bővült szó.

Orenkh (ορηνη): [(t)or(v)enkl] törvény. V. ö. török theore.

5. Fejezet. Elötéttel és utóraggal bővült szó.

Orth (ορθ): (b)or-ju.

6. Fejezet. Elöl bővült, hátul megrövidült szó.

Arjun (αρηνη): [(v)ár(jun)]vér.

7. Fejezet. Közbevetéssel és utóraggal bővült szó.

Zsèbirh (ζαρηρη, imprudens, audar, temerarius): [zs(o)rih(a)]goromba.

* * *

Bővülés útján képződött tehát (5+14+29+1+1+1+1) összesen 52 tőszó.

II. Czikkely. Rövidülés.

1. Fejezet. Kimaradt elöl egy, két vagy több betű vagy szótag.

Bizonyítási példa. Latin autumnus = román tomne.
Görög Anastasia = román Nastasia, Sie.

Aghgujz (*αγκυτζ*): [(agh)gujz, azután felvett *r* és *d* betűt, így gu(r)ez(d)] gerezd. (Mindkét felvett betű megvan a görög-latin *botrus* szóban).

Ákághágh (*ακαγια*): [(á)kághágh]: kakas.

Ámárn (*αμάρν*): [(á)már] nyár (aestas; az *n*-ből, mely az örmény szó végén volt és az *m*-ből csinált a magyar *ny* betűt).

Ántám (*ανταμ*): [(án)tám] tag. V. ö. perzsa endám, latin membrum, török aza.

Án-incsh (*ανιντσ* = ember, kinek mije sincs, — kinek nincs semmije: szegény, latin pauper, inops). Örmény incsh: valami (aliquid, aliquot, ullus); az *á* (= án: -falan, -telen) kihagyásával: nincs (ragozhatlan magyar közép-ige: ist nicht, ist kein). A latin inops teljesen megfelel az örmény ánincsh szónak.

Ánun (*ανυν*): név. V. ö. *δνομα*, latin nomen, perzsa nám, örmény ánuáni: nevezetes.

Ávázág (*αβαζαγ*): [kimaradt az első *á*, a két utolsó betű helyet cserélt és előre ment (gáváz)] kaloz (latro, pirata, predo marinus; Caper, Freiräuber).

Básárem (*βασαρημ*): [(b)asarem, asarom-ol] ostromol (obsideo, circumsideo, urbem obsidione cingo).

Chegheph (*κακαπη*): (ha a két első betűt kihagyjuk és a többit visszafelé olvassuk, lesz phegh) fél (pl. fél-kéz).

Chod (*κα*): [(ch)od és ez visszafelé do, fo] fű. V. ö. tatár oth (mely az örményből van kölcsönvéve), latin foenum.

Chosz (*κα*): [(ch)osz és ez visszafelé] szó. Chosz-él: szólani (beszélni, parancsot adni). V. ö. örmény choszkh, latin vox.

Eghekud (*αγκαν*): arondinosus arundinetum: nádashely): [(eghek) nud] nád-as. (A Nádasy család és családnév örmény eredetű. Arundinetum = *καλαμιον*: ebből: Kálmán, török: Kálem, pl. Kálem-khiár, a bécsi örmény mechithárista atya neve).

Éncsháved (*εντσαβ* = opulentus, dives). A latin kihagyta az *ên* szótagot és a többit visszafelé olvasva csinálta dives, divitis szavát. A latin dives-ből: [d(i)v(e)s] dús (sehr reich).

Erás-cheb (*ερασκαβ*; stigma: belésütött jegy, folt, bélyeg; vibex: feltört bőr, verés helye): [(erás)cheb] seb.

Erászánág (*ερασαν*) = habena, lorum, frenum, retinaculum). Kihagyta a magyar két első betűt (er) és a harmadikat hátravetette: (szánágá, zanaga) zabola.

Éreg (*ερεγ* = latin heri, olasz hieri; tegnap): [(e)reg] reg = a tegnap után következő napnak kezdete (der Morgen, die Frühe); rég.

Házár (*ḥazār*): ezer. V. ö. arab-perzsa hezár, szanszkrit sáhászrá.

Hêzor (*ḥazūr*): [(h)êzor, aztán betűáttétellel eroz] erős. V. ö. fortis.

Kêdánél (*qadān*): [(kê)dánél] tanál) talál.

Kir (*qār*): ír (ír-at, ír-omány). V. ö. latin littera, liber; szanszkrit: gir.

Kênám (*qanām*): [(kê)nám és visszafelé: (mán)] men-ni (eo, vado, proficiscor, ambulo, grado).

Kosz (*qau*): [(k)osz] asz-al. Asz, áttétellel szá-r (= kopasz. Szár László, a magyar történelemben) szár-az. Koszánám: száradni.

Kêreh (*qarē*): [(kê)reh, aztán ez visszafelé hér] tér (platea, forum).

Meg (*uḡ*): egy. V. ö. német ein.

Nar (*nar*): új. V. ö. νέος, latin novus, szanszkrit nava, perzsa nu, zsidó naar, dalmát novi, tatár jeni.

Szágávavorági (*ḥazāwawarī* = latin raro): (szágávavo)rági, ebből betűáttétellel (riga) ritka.

(Sél)ni (*ḥn*, így is *ḥn*, sêllik): (nik) nyak (collum).

Ténimázten (*ḥnīmāzten*, ten-i-mázten). Ez a szó három részből áll: ten (*ḥn*) örmény szó, jelentése: hit, vallás. (V. ö. tatár dijn, din egyjelentésű szóval). A második rész örmény i (*ḥ*): -tól, től; a harmadik rész pedig az örményben Ormuz-t (perzsa főisten) jelent. Szó szerint tehát az egész ezt teszi: Ormuzdtól (Ormuzd által) hirdetett vallás. És mivel az ékes-szólástan szerint a szerzemény helyett lehet tenni a szerzőt, ez az örmény szó jelentése: „isten“ is. A régi magyarok ebből csináltak egy szép szót a Teremtő fogalmának kifejezésére [(tenim)ázten]: Isten.

Terczán (*ḥtḥzān*): (a t kimaradt, a cz előre ment és a két utolsó betű helyet cserélt, czerná) czérna.

Thiv (*ḥt* = latin numerus): [(th)iv] ív [der Bogen (Papier)].

Thuph (*ḥt* = virgultum, arbusta) örményül még így is: dung phokhêr; a dung kihagyásával a phokêr-ből: bokor.

Tiv (*ḥt*. V. ö. perzsa: dev, div: δαίμων, demon). Tiv örményül így is: aki cshár, cshár hêresdág: [(Csh)ár+tiv] ördög.

Zil (*ḥt*): él-es (hang).

(Összesen: 33 tőszó.)

2. Fejezet. Kimaradt a középről egy, két vagy több betű vagy szótag.

Példa: βουκέφαλος = Bucephalus.

Ábáros (*ḥbāros*): [ab(a)ros] abrosz (Tischtuch, Tafeltuch). V. ö. dalmát-orsz (szláv) ubrus. (Az örmény ábáros jelentése, latin cidaris, magyar csalma, a perzsa királyok és zsidó főpapok fejrevaló ékessége: Hauptschmuck, Turban; tiara).

Ándár (*ḥdn* = hám+dzár: sok fa): [á(n)dár, azután betűáttétellel árdá] erdő. V. ö. δρυμός.

Árménál (*արմիրամուր* = *miror, admiror, mirificor*): [á(r)mê(ná)] ámul (bámul).

Áztumên (*ազտումն*): [áztu(mê)n] ösztön (*instinctus*).

Cháchgelikh (*խիչգելիք*): [chách(ge)likh] játék. V. ö. örmény chách, cháchálig, latin *lud-us, lus-us, ludibrium*; görög *chalkhinda, chalkhismos* (nevű játékok).

Dábánág (*ճաբանագ*): [da(bán)ág; azután szótagáttétellel (*gáda*)] láda. (Arra, hogy miként vesz egyik nyelv a másiktól szavakat kölcsön, ime egy-két példa. A zsidó a „dábánág“-ot (*arca, arcula*) thebá-nak mondja, ebből a görög *θιβή*. Az örmény a „dábánág“-ot még szëndug-nak is nevezi, ebből a török csinálta szándék szavát; a georgiai pedig gidobánági szót használ (mi kölcsönvétel az örményből).

Dáchtág (*ճաչտագ*): dách(t)ág, azután a két utolsó betű át-tételével, lesz (*dáchga*) deszka. V. ö. perzsa-tatár *techde* (ez kölcsönvétel az örményből).

Dádrág (*ճաճրագ*): dá(d)rág; azután a második szótag vissza-felé olvasva, előre megy, így (*garda, garla*) gerle (*gerlicze*).

Dárápênág (*ճարաբանագ*): dá(rápê)nág; azután a szó elejébe tett *i* betűt és az utolsó szótagban áttette a betűket, így [*i*](d)ágán] idegen (*peregrinus*). Dárápênág-im = pênágél *i* hérávor gám *i* dár áschárhi: távol (fekvő) vagy idegen országban lakozni; ebből „i dár“ (idegen-ben) csinált a hazai örmény „odár“ szót, pl. *odár* márt *e*: idegen ember. Dárápênáguthiun: peregrinatio.

Dásznumeg (*ճաշնումեց*): [dászên(u)meg] tizenegy. (Az örmény szónak jelentése: *tíz és egy = dászên u meg*). V. ö. undecim.

Eresz (*երշ*): [er(e)sz] arcz (*vultus, facies*).

Ermág (*երմագ*; *grex*): [er(m)ág, erég] sereg (pl. lóserég: *grex equorum*).

Gár(u)ág (*գարագ*): (az utolsó szótag visszafelé olvasva, garga) varga (latin *coriarius, sutor*). Gár-im varrok. Gár: varr-ás. Ebből: varrat, varratlan, varrdogálni, varrogatni, varromány, varrott.

Gods(á)g (*ղոճագ*): gomb. V. ö. török *csháphrászd*.

Gujsz (*ղույս*): [gu(j)sz]; azután visszafelé, szug) szüz.

Hájdni (*խայճնի*): [há(j)dni és szótagáttétellel, niháj] nyilván-os (*manifestus, patens, perspicuus, notus*).

Hárámán (*հարաման*): [hár(á)mán] ármány (*der böse Geist, die Intrigue*). Pl. Aménájn páriksz ormêzti *e* jév lávk; *cshárk* jév *tevk* hárámáná: minden, a mi kedvező, hasznos és jó, Ormiztól ered; a mi gonosz és rossz, az ármánytól jön. Örmény akad. szótár, II. r. 60 lap.

Hávád (*հավաճ*): [há(vá)d] hit. V. ö. *πίστις, fides*.

Hávánim (*հավանիմ*): [há(vá)n-im] hinni (*hiszek; confido, consentio*).

Kelán-im (*կելանիմ* = *torqueo, contorqueo*): [ke(lá)n-im] kintatni (*foltern, quälen, maltern*). Kélárán: *tortura*.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az örmény nyelv — Párisban. A párisi „Keleti élő nyelvek iskolájá”-ban, az első tanár, ki az örmény nyelv tanszékére meghivatott, az örmény ajkú Csérbéd Sáhán volt 1798-ban. Ezt követték Lévájeán du Florival, Doulorie, Carrier és Meje. Azon tanulók közül, kik a mondott híres tanárok tanítványai voltak, kiemelkedtek: Szen-Marten, Brosze, Langlua (Langlois), Bore, Brutom, Cattérias . . ., kik tiszteletet szereztek nemcsak tanáraiknak, hanem Franciaországnak is. E szerint 108 év óta tanítják Párisban az örmény nyelvet. Ellenben hazánkban, hol 20000 örmény lakik, kik oly sok kiváló férfiút adtak Magyarországnak, alig egy pár év óta állítottak fel a budapesti egyetemen az örmény nyelv előadására egy szerény magántanári állást, mely állást nagy hivatással a mi kedves barátunk és tudós munkatársunk: dr. Patrubány Lukács tölti be — szép sikerrel... Reméljük, hogy az új magyar kormány, melynek minden egyes kiváló tagja a nagy férfiak legnagyobbjaiból van összeállítva s mely minden szükségesre és hasznosra kiterjeszti nagyon is igénybe vett figyelmét, nemsokára a kolozsvári egyetemen is tanszéket állít fel a hazai kereskedelem szempontból is nagyon szükséges örmény nyelv számára!

A munka értéke. Pol Dumer, a híres francia író legújabb munkájában ezeket mondja: Munkálkodni annyit tesz, mint élni. A gondolkodás és óhajítás csak akkor érhet valamit, ha azok a munkálkodásnak tesznek szolgálatot. Franciaországnak (de más országnak is) szüksége van arra, hogy fiaiból munkás emberek váljanak... Van elég olyan emberünk, kik beszélni tudnak. Mintegy husz évvel ezelőtt dicsérték apáink ékes-szólását. . . Jól beszéltek, sokat beszéltek, de Franciaország meghódított... Ma fel kell költenünk a munkásság szükségességének érzetét. Franciaország jövője, sőt élete ettől függ. A munka elménk és szívünk képességeit fejleszti és azok egészségét biztosítja. A munkásság mozgás, következőleg élet. A munkátlanság renyhesség, következőleg halál... Azért én a fiatalságnak csak ezt a tanácsot adom. — Tanulj dolgozni, munkás ember légy! Munkakedvelő ember légy; életed jobb részét a munkásságnak szenteld! A munkásság szabadság — mondja a nép-ének. Valóban a munka biztosítja az ember függetlenségét; a munka ad becsét az életnek, a mitől meg van fosztva a munkátlan ember. Az örökostelen (ki mit sem örökölt) embernek anyagi kötelessége a munka. És milyen helyet foglal el a munkátlan ember a világban? Minő haszon járul életéből az országra, az emberiségre? Üres helyét fogjátok találni. A gazdag többet kell hogy dolgozzon, mint a szegény; mivel több módja és eszköze van. És azért nem kell a maga fentartásáról gondoskodnia; azért a köz érdekében kell sokat tennie és áldoznia. A munkásság szülőanyja az erények-

nek... Ifjú barátaim! engedjete meg, hogy füleitekbe mindig ezt mondogassam: — Dolgozzatok, dolgozzatok folytonosan. Soha se legyetek dolog nélkül!

IROALDOM ÉS MŰVÉSZET.

Szamosújvár egyik drága kincse A bécsi mechitharista atyák „Hántesz“ című derék havi folyóiratának szerkesztője elkérte használatra szerkesztőségünköt a szamosújvári örmény kath. plebániái templom híres Rubens-képének („Krisztusnak keresztről való levétele“) kliséjét. A képhez negyedretű nyolc és fél hasábos szöveget Áneczhi János álnév alatt Govrik Gergely mechitharista atya irt, ki azt, hogy milyen úton-módon került ez a becses kép Szamosújvár birtokába, lapunk szerkesztőjének „Szamosújvár város monográfiája“ című négy kötetes nagy munkájának harmadik kötetéből, mely ezt a másod címet viseli: „Szamosújvár, a magyar-örmény metropolis“ — meritette. Említett kép: ez a remekmű, a „Hántesz“ idei évfolyamának május havi füzetében jelent meg.

Kálfáján Bukarestben. Egyik legkitünőbb örmény színművészről, a híres Kálfáján-párról, az „Endepandans Rumen“ a következő érdekes sorokat írja: „Kálfáján úr és neje a Lírikh színházban örmény nyelven tartott előadását nagy siker koronázta. A hánszor csak legördült a függöny, tartós tapssal jutalmazták ezeket a hírneves művészeket. Kálfáján nejevel együtt „Hamlet“-ből három előadást tartott. Mint szomorújátékos nagy tehetségnek adta jeleit. Kálfáján urnó is kedves, művészi alakításával nagyon is megérdemelte a sok tarsot. Végezetül Kálfáján francia nyelven adta elő „Hamlet“ egyik magános beszédét és Alfred de Müsse csodaszép dolgozatát. Mindenki csodálkozással hallgatta végig és bámulta a művészt, kinek örmény szóhoz szokott ajkai oly szépen ejtették ki az édes francia nyelvet... Szívből üdvözljük a Kálfácán-párt tanusított tehetségük- és az elért nagy sikerért.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Négyezer éves szobor. A csikágói régészeti társulat, mely az utóbbi időkben Közép-Babyloniában, Bisnya romjainál végez tudományos czélből ásatást, rendkívül érdekes és értékes leletre bukkant. Dávid sumir király fehér márványból készült szobrára, a melyről bebizonyult, hogy több mint 4000 esztendő és így legbecsesebb emléke a történelem előtti időknek. A szobor a királyt fekvő helyzetben ábrázolja, a feje azonban le van törve, de megtalálták. A szobor hossza 88 centiméter s a jobb vállán sumir nyelven a következő fölírás olvasható: Eshar (templom) Dandu király Dávid Unduk királya. A király neve egészen új az asszirologusok előtt, de magát a város nevét már ismerik arról a

körül, a melyet nemrég a francziák fődöztek föl Perzsiában. (Ez a szobor azért érdekel minket, mert — mind tudva van — a szumir-ok földjét az örmények foglalták el és így alapját vetették Örményországnak [Armenia]. A meghódított szumirok idővel bele olvadtak az örmények közé... és letűntek a világ szipadaról. Szerk).

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Tanulmányút Kis-Örményországba. Újabb időben a tudósok a régi pontusi királyság egyes tartományait és így Kis-Örményország egy jókora részét is tanulmányuk tárgyává tették. 1899-ben elmentek a mondott tájakra I. G. C. Anderson, I. A. R. Munro és F. B. Welck, — 1900-ban pedig F. és E. Cumont tudósok. A mondott tudósok tanulmány-útjuk szép eredményeit maradandó munkákban adják ki. Egy darab a következő czimmal már napvilágot is látott: „Studia Pontica. I. — A. Journey of exploration in Pontus by I. G. C. Anderson, Bruxelles, 1903 8° pp. 104. (térképpel és képekkel). Egy másik könyv, mely francia nyelven fog megjelenni, ezt a czímet fogja viselni: „Voyage archéologique dans le Pont et la Petite Armenie.“

Levél Londonból. Május 26-án örmény estélyt adtak az angol fővárosban lakó örmények, melyről a marseillei „Armenia“ ezt a levelet közli: Az estélyt kezdeményezte és rendezte az „örmény keresztény egyesület.“ A „Holborne Restaurant“ egyik legszebb termében fényes asztal köré gyűlt össze a londoni örmény közönség színe-java. Az asztalfőn Uthudsián György, a ki az európai nem-egyesült örmények püspöke, — ült. Az estély a püspök imájával kezdődött. Az első pohárköszöntőt Hágopián tanár mondotta és Krimian Hájrig egészségeért üritette poharát. A társaság állva hallgatta végig a szép felköszöntőt. Azután Keresztedseán vette át a szót és elmondotta, hogy a bizottság már választott a londoni örmények számára örmény papot... és a választás arra a kiváló férfiúra esett, ki előtte közvetlenül beszélt és éltette a derék ifjú pap-tanárt: Hágopiánt... Azután elmondotta azt, hogy: „Kitűnő papjuk van, de örmény templomuk még nincs; azért kéri a jelenlevő közönséget, hogy vegye kezébe az elodázhatlan ügyet... és vezesse azt minél hamarabb sikerre.“ Végre még Arfiarián beszélt az új papról és az építendő új templomról — szépen, azután „Kohánámkh ézkhen Der“ kezdtű örmény imával, mit a püspök mondott, bezárták az estélyt és a jelen volt nagyszámu örmény közönség kedves benyomásokkal távozott el ezen barátságos helyről...

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA“ könyvnyomdája.

HAZAI KRÓNIKA.

Budapest főváros egyik derék polgárát a halál angyala kiszólitotta az élők sorából. A hasznos életet élt id. Cséry Lajosról a beküldött szomorújelentés a többek közt ezeket mondja: „Cséry Lajos nevével, szül. Ligeti Margittal, Katicza, Ida, Lajos, Sarolta és Miklós gyermekeivel, — báró Dániel Ernőné szül. Cséry Szerena férjével báró Dániel Ernővel, Elemér és Tibor fiaival szomorú szívvel jelentik édes atyjuk, illetve ipájuk és nagyatyjuknak: id. cséri Cséry Lajosnak, volt országgyűlési képviselő fővárosi bizottsági tagnak folyó évi február hó 14-én, 85 éves korában szívszélhűdés folytán bekövetkezett halálát.“ Nyugodjék békével!

Szamosújvár néhai országgyűlési képviselőjének: Gajzágó Salamonnak öcsese elhalt Turkeve városában. Haláláról a család ezt a gyászjelentést adta ki: Alólirottak mély fájdalommal jelentik, hogy Gajzágó István földbirtokos, Jász-Nagykún-Szolnok vármegye törvényhatóságának és Turkeve városának bizottsági tagja, a helybeli róm. kath. egyház világi és a turkevei gazdasági egylet tiszteletbeli elnöke, márczius hó 25-én, életének 77-ik évében meghalt... Özv. Tódorfiné Gajzágó Rebeka, özv. Voithné Gajzágó Katalin testvérei; Gajzágó Istvánné, Ákoncz Terezia neje, Gajzágó Elemér fia... Boldogultat városunkban is többen ismerték, miután felejthetlen emlékü derék bátyjával nem egyszer járt Szamosújvár városában.

SZAMOSÚJVÁRI HÍRADÓ.

— Igen örvendetes hirt hozunk tisztelt olvasóink becses tudomására: Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ alapszabályait megerősítve, jóváhagyva megkaptuk. Ugyan szokatlan, mondhatni hallatlan eset történt, midőn alapszabálytervezetünket másfél év múlva kapjuk meg; de mivel alapszabály tervezetünk mindenütt csak jóindulattal, jóakarattal találkozott és annak helybenhagyását ellenkezés nem késleltette, — mi nem vádolunk mulasztással senkit, hanem a késedelmezést az exlex állapotnak (melynek elmulásáért méltán adhatunk hálát a Gondviselésnek) tudjuk be... Most már miután megerősített alapszabályaink kezeink közt vannak, akadálytalanul láthatunk munkához... .

— Habár eddig — megerősített alapszabály nélkül — „Múzeum-Egyesületünk“ sem tagokat, sem tárgyat nem gyűjthetett, mégis örömmel adjuk hírül azt, hogy valamint a tagok, úgy a tárgyak száma önként folyton szaporodott... . Itt jelen alkalom-

mal csak az alapító tagokról teszünk említést a jelentkezés sorrendjében: Merza Gyula 1000 korona, néhai József főherceg Ö Fensége 200 kor., gróf Karátsonyi Andor nagybirtokos (Beodra, Torontálmegeye) 1000 kor., Fáraó Simon alesperes, örm. kath. plebános (Csik-Szépvíz) 200 kor., Tüzes Karacson kir. közjegyző (Dés) 200 kor., gróf Majláth Gusztáv erdélyi róm. kath. püspök 200 kor., Karacson Márton apát-plebános (Maros-Vásárhely) 200 kor. — Ha ezekhez hozzáadjuk még azt a két tagot: Görög Joackim örmény kath. plebános (Gyergyó-Szent-Miklós) és Szongott Kristóf, az „Armenia“ szerkesztője, kik tárgybéli adomány útján lettek alapító tagokká, — úgy „Múzeum-Egyesület“-ünk alapító tagjainak száma: tizenegy. Ez már magában olyan imponáló névsor és olyan tekintélyes szám, mennyivel más régibb honi egyesületek sem dicsekedhetnek.

— Szamosújvár legelső országgyűlési követének, Novák Mártonnak, a hazáért 1849-ben elvérzett Novák Tivadar atyjának, magyar nemesi czimerével ellátott pecsétnyomóját, melyen ez a latin körirat olvasható: Martinus Novák az „Örmény Múzeum“-nak ajándékozta dr. Gajzágó Ernő (1906).

— **Uhlyárik Albin**, a helybeli országos fegyintézet kiváló igazgatója, június havában töltötte le hasznos közszolgálatának 25 évét. Ezt a kínálkozó alkalmat használta fel a fegyintézet tisztikar és a fegyőrség, hogy tiszteletöknek, szeretetöknek, ragaszkodásuknak kifejezést adhassanak... A tisztikar nevében Péterfi Gyula ellenőr mondotta el szép szavakkal azt, mit folyton munkálkodó, kitűnő igazgatójuk az elmúlt 25 év alatt tett... és elismerésük jeléül becses ajándékkal lepték meg. A fegyőrség pedig arany írotallal és ezüst író-eszközökkel vizionozta azt a páratlan humanos bánásmódot, melyben szeretett igazgatójuk őket részeltette. Azután bankett következett. Habár ezt a megérdemelt szép ünnepélyt kizárólag a fegyintézet rendezte, mégis a városi polgárság közül többen üdvözölték a kedves igazgatót, ki a város közügyeiben is tevékeny részt vesz... Az üdvözlők nagy számához csatlakozik lapunk szerkesztője is.

— **Gajzágó Manó**, volt szeretett járásbírónk, Gajzágó Ferencz táblabírónak édes öcsese, 54 éves korában június hó 14-én Kolozsvárt elhunyt. Boldogult kolozsvári kitűnő ügyvéd, Kolozsvár városi tiszti főügyésze és az ügyvédi kamara alelnöke volt. Haláláról három szomorújelentést is kapott szerkesztőségünk: egyiket adta ki a család, a másikat az EMKE elnöksége és a harmadikat a „Mezőgazdasági bank“ igazgatósága. Gajzágó Manó, ki az EMKE-nek jogtanácsosa és a mondott banknak igazgatósági tagja volt, — Szamosújvárt született és lapunk szerkesztőjének tanítványa volt. Városunkból jelen volt temetésén Bárány Lukács kanonok-plebános. Nyugodjék békével!